

**ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НОВИЙ ВИМІР
У РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

**DIGITAL HUMAN RIGHTS AS A NEW DIMENSION
IN THE DEVELOPMENT OF THE RULE OF LAW**

Мета. Метою роботи є комплексне дослідження цифрових прав людини як складової сучасної правової системи України та визначення шляхів їх ефективного забезпечення і захисту в умовах цифровізації. **Методика.** Методологічну основу дослідження становить комплексний аналіз і узагальнення науково-теоретичних праць та чинного законодавства, що дозволило сформулювати обґрунтовані висновки й виробити практичні рекомендації. **Результати дослідження** свідчать, що цифрові права є складовою четвертого покоління прав людини та фундаментом правової держави. В Україні вже сформована нормативна база їх захисту (Конституція, спеціальні закони, кримінальне й цивільне законодавство), однак ефективність практичної реалізації залишається проблемною. Серед сильних сторін – конституційні гарантії, системність законодавства та євроінтеграційний вектор; серед слабких – формалізм правозастосування, залежність інституцій і низький рівень цифрової правової культури. Ключовим завданням є посилення механізмів практичного забезпечення цифрових прав та формування збалансованої моделі свободи й безпеки у цифровому середовищі. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі цифрових прав як складової четвертого покоління прав людини та визначенні їх ролі у формуванні сучасної правової держави. У роботі вперше акцентовано на взаємозв'язку між розвитком цифрових технологій, трансформацією правової культури та потребою адаптації національного законодавства до європейських стандартів у сфері захисту даних і кібербезпеки. Уточнено поняття цифрових прав у контексті українських реалій, що дозволяє розглядати їх не лише як технічний аспект інформаційних відносин, а як ціннісно-правовий феномен, спрямований на утвердження гідності, свободи та безпеки людини у цифровому середовищі. Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть слугувати базою для правопросвітницької роботи, підвищення рівня цифрової правової культури громадян, а також для практичної діяльності державних органів, судів і правозахисних інституцій у процесі забезпечення прав людини у цифровому середовищі.

Ключові слова: права людини, цифрові права, правова держава, верховенство права, правова культура, правосвідомість, інформаційне суспільство, персональні дані, кібербезпека, євроінтеграція.

Purpose. The purpose of the work is a comprehensive study of digital human rights as a component of the modern legal system of Ukraine and the identification of ways to effectively ensure and protect them in the context of digitalization. Methodology. The methodological basis of the study is a comprehensive analysis and generalization of

scientific and theoretical works and current legislation, which allowed us to formulate substantiated conclusions and develop practical recommendations. **Results.** The research shows that digital rights are a component of the fourth generation of human rights and the foundation of the rule of law. In Ukraine, a regulatory framework for their protection has already been formed (Constitution, special laws, criminal and civil legislation), however, the effectiveness of practical implementation remains problematic. Among the strengths are constitutional guarantees, the systematic nature of legislation and the European integration vector; among the weaknesses are the formalism of law enforcement, the dependence of institutions and the low level of digital legal culture. The key task is to strengthen the mechanisms for the practical provision of digital rights and the formation of a balanced model of freedom and security in the digital environment. Originality. The research consists in a comprehensive analysis of digital rights as a component of the fourth generation of human rights and determining their role in the formation of a modern legal state. The work focuses for the first time on the relationship between the development of digital technologies, the transformation of legal culture and the need to adapt national legislation to European standards in the field of data protection and cybersecurity. The concept of digital rights is clarified in the context of Ukrainian realities, which allows us to consider them not only as a technical aspect of information relations, but as a value-based and legal phenomenon aimed at affirming human dignity, freedom and security in the digital environment. Practical significance is that its results can serve as a basis for legal education work, improving the level of digital legal culture of citizens, as well as for the practical activities of state bodies, courts and human rights institutions in the process of ensuring human rights in the digital environment.

Key words: *human rights, digital rights, rule of law, legal culture, legal awareness, information society, personal data, cybersecurity, European integration.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується інтенсивною цифровізацією, яка торкається практично всіх сфер життя – від державного управління й економіки до освіти, культури та міжособистісних комунікацій. У таких умовах постає питання формування та належного захисту цифрових прав громадян, що є новим і водночас складним виміром прав людини.

Попри існування розгалуженої нормативної бази, цифрові права часто залишаються вразливими через низку факторів: недостатню ефективність правозастосування, низький рівень правової правової культури населення, політичну залежність контрольних інституцій, обмежені технічні ресурси у сфері кіберзахисту. Особливо гостро проблема проявляється в умовах воєнного стану, коли поряд із традиційними правами обмежуються й новітні цифрові свободи – доступ до Інтернету, свобода слова онлайн, захист персональних даних.

Таким чином, постає об'єктивна потреба у глибокому науковому осмисленні природи цифрових прав людини, визначенні їх місця в системі правового регулювання та виробленні ефективних механізмів їх реалізації й захисту, здатних забезпечити баланс між свободою і безпекою у цифровому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням прав людини займалися безліч дослідників, і чимало праць присвячено як класичним громадянським, політичним, соціальним та культурним правам, так і новітнім – цифровим правам, що набули особливої актуальності у ХХІ столітті. Однак, попри значний науковий і практичний доробок, залишаються відкритими низка ключових питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права людини, а в сучасних умовах особливо й цифрові права, є фундаментом правової держави, оскільки саме вони визначають межі діяльності влади та наповнюють її легітимним змістом. У науковій традиції вони трактуються як невід'ємні, природні та рівні для кожного, незалежно від статі, віку, національності чи соціального статусу. Їх не надає держава, а лише визнає й гарантує через правові та політичні механізми.

Концепція правової держави ґрунтується на верховенстві права, яке неможливе без реального визнання та забезпечення прав і свобод людини. Недаремно Конституція України (ст. 3) закріплює, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Це положення підкреслює гуманістичний характер української державності, де людина розглядається не як засіб, а як кінцева мета всієї діяльності влади.

У науковій літературі існує кілька підходів до розуміння прав людини. Етичний підхід підкреслює їхню моральну природу, спираючись на універсальні засади справедливості й рівності. Проте його обмеження полягає у відсутності дієвого механізму реалізації, адже моральні норми не завжди збігаються з правовими стандартами. Психологічний підхід зосереджується на суб'єктивному сприйнятті людиною своїх прав, формуванні її правосвідомості та культури. Це важливий аспект для виховання громадянської відповідальності, але він може призводити до конфлікту між особистими очікуваннями та суспільними інтересами. Релігійний підхід, який історично сформував багато уявлень про природні права, нині відіграє радше допоміжну роль, оскільки в багатоконфесійному та секулярному суспільстві він не може бути універсальним підґрунтям. Натомість легістський (юридично-позитивістський) підхід має ключове практичне значення, оскільки саме він забезпечує формальне закріплення й захист прав у нормативних актах [2, 12-14]. Тому, для сучасної України найбільш релевантним, на нашу думку є поєднання легістського та етичного підходів. Перший гарантує юридичний захист і відповідність європейським стандартам, а другий формує гуманістичну основу правової культури. Водночас психологічний підхід важливий для виховання правосвідомості громадян, що особливо актуально в умовах післявоєнної відбудови та демократичних реформ. У такому контексті, права людини стають не лише формальним елементом правового порядку, а й ключовим чинником трансформації українського суспільства у напрямку європейських цінностей і стандартів.

У науковій літературі досить поширеною є концепція так званих трьох поколінь прав людини, відповідно до якої історія становлення і розвитку ідеї прав людини поділяється на три ключові етапи. Права першого покоління охоплюють громадянські та політичні права, що закріплюють особисту свободу, фізичну недоторканність, право на життя, свободу слова, совісті, віросповідання, участь у політичному житті. Права другого покоління пов'язані з економічною, соціальною та культурною сферою. Сюди належать право на працю, освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, культурний розвиток. Їхня поява була зумовлена усвідомленням того, що свобода не може існувати без належних соціальних умов. Права третього покоління, або солідаристські, мають колективний характер і стосуються прав народів і спільнот: право на мир, розвиток, безпечне довкілля, самовизначення, збереження культурної спадщини [3; 2, с. 11-12; 4, 167-171].

Водночас сучасні трансформаційні процеси породили дискусії про появу четвертого покоління прав людини, які пов'язані з досягненнями науки, біоетики та цифрових технологій. Йдеться про права, що виникають у контексті зміни статі, трансплантації органів, клонування, розвитку віртуальної реальності, одностатевих шлюбів, застосування штучного запліднення та евтаназії [5, с. 101]. Цей новий вимір відображає виклики постіндустріального суспільства, де традиційні уявлення про права і свободи потребують перегляду з урахуванням досягнень біомедицини, цифровізації та глобалізації.

На нашу думку, цифрові права доцільно відносити саме до четвертого покоління прав людини, оскільки вони є продуктом розвитку інформаційного суспільства та цифрових технологій. Йдеться про такі права, як право на доступ до Інтернету, право на захист персональних даних, право на «цифрову приватність», право на безпеку в кіберпросторі, право на забуття (видалення інформації), а також право на участь у цифровій демократії через електронні інструменти комунікації та голосування.

Цифрові права безпосередньо пов'язані з гарантією гідності та свободи особистості у новій, віртуально-цифровій площині, що стає невід'ємною частиною життя сучасної людини. У цьому сенсі вони продовжують логіку розвитку попередніх поколінь прав, але водночас відкривають абсолютно новий вимір, адже охоплюють сферу, яка раніше не існувала.

Більше того, цифрові права мають не лише індивідуальне, але й колективне значення, адже забезпечення кібербезпеки, боротьба з фейками та дезінформацією, захист критичної інфраструктури прямо впливають на права цілих спільнот та держав. Саме тому, розглядаючи їх у контексті четвертого покоління, ми підкреслюємо їхню подвійну природу: з одного боку – це права конкретної особи, з іншого – колективний інтерес у безпечному та справедливому цифровому середовищі.

Цифрові права людини, на думку О. Братасюк та Н. Ментух [6, с. 59], становлять окрему групу прав, що виникли у зв'язку з розвитком інформаційних технологій і реалізуються насамперед у мережі Інтернет. Вони органічно продовжують класичні права людини, проте набувають нових форм і змісту, зумовлених цифровим середовищем. Так, право на доступ до Інтернету фактично є сучасною модифікацією права на інформацію, яке гарантує рівний і вільний доступ до знань, джерел інформації та каналів комунікації. Свобода вираження поглядів онлайн є прямим

продовженням класичного права на свободу слова, однак в умовах глобальних мереж воно набуває додаткових аспектів – свободи поширювати інформацію без кордонів, використовуючи цифрові платформи.

Право на приватність і захист персональних даних тісно пов'язане з фундаментальним правом на особисту недоторканність і таємницю приватного життя. У цифрову добу його зміст охоплює захист від незаконного збору, зберігання й обробки даних у соціальних мережах, мобільних застосунках чи онлайн-сервісах. Право на безпеку онлайн розглядається як відображення базового права людини на особисту безпеку, адже передбачає захист від кібербулінгу, цифрової дискримінації, мови ворожнечі та інших загроз у віртуальному просторі.

Не менш важливим є право на електронні асоціації та мирні зібрання, яке є цифровим аналогом класичного права на свободу об'єднань і протестів, але втілюється через сучасні електронні інструменти демократії: онлайн-петиції, форуми, соціальні мережі, електронні платформи громадської участі. Особливо виокремлюється право на цифрове самовизначення, яке можна трактувати як розвиток права на автономію особистості. Воно включає можливість користувача самостійно визначати свою ідентичність у мережі, бути «забути» або відключитися від цифрового середовища.

Тому, можемо говорити, що цифрові права не заперечують і не замінюють традиційних прав людини, а постають їхнім сучасним продовженням. Вони демонструють, як класичні свободи – слово, інформація, безпека, приватність, право на об'єднання – набувають нових форм у контексті цифровізації. У цьому сенсі їх справді можна віднести до «четвертого покоління» прав людини, яке відповідає викликам глобалізованого інформаційного суспільства.

Відповідно до позиції Є. Гололобова та А. Міна [7], цифрові права становлять систему норм і правил поведінки, що гарантують реалізацію та захист прав і свобод людини у цифровому середовищі. Вони включають право на належний доступ і використання електронних пристроїв, можливість створення, використання та публікації цифрових творів, а також право на безпечне користування комунікаційними мережами, зокрема мережею Інтернет.

У сучасних українських реаліях ці положення знаходять практичне втілення у кількох напрямках. По-перше, цифрові права забезпечуються через розвиток державних електронних сервісів, таких як портал і мобільний застосунок «Дія», які гарантують громадянам доступ до адміністративних послуг онлайн, сприяючи прозорості та зручності державного управління. По-друге, важливим аспектом є захист персональних даних, що реалізується у контексті наближення українського законодавства до вимог GDPR ЄС, завдяки чому формується система гарантій приватності та контролю над власною інформацією. По-третє, цифрові права виявляються і у можливості реалізації свободи вираження поглядів та асоціацій онлайн – від участі у публічних дискусіях у соціальних мережах до використання електронних інструментів демократії (електронні петиції, громадські обговорення тощо).

Цифрові права громадян в Україні прямо чи опосередковано врегульовані та гарантовані низкою основних законодавчих актів. Передусім це Конституція України, яка закріплює ключові гарантії: у ст. 31 проголошується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; у ст. 32 гарантується право на недоторканність особистого і сімейного життя, а також заборона збирання, зберігання та поширення конфіденційної інформації без згоди особи; у ст. 34 закріплюється свобода думки і слова, а також право на збір, зберігання, використання та поширення інформації [1].

Закон України «Про інформацію» [8] визначає права громадян на доступ до інформації, її захист від неправомірного використання, а також порядок поширення інформації в суспільстві, включно з використанням електронних засобів. Важливим є і Закон «Про захист персональних даних» [9], який закріплює право кожної особи на недоторканність персональних даних та встановлює механізми їх охорони, зокрема в цифровому середовищі.

Правові гарантії використання електронних документів забезпечує Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [10], який прирівнює юридичну силу електронного документа до паперового. У свою чергу Закон «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [11] регламентує застосування електронного підпису, печаток, засобів автентифікації, що формує основу для безпечного цифрового середовища.

Закон «Про електронні комунікації» [12] гарантує права користувачів у сфері електронних комунікацій, включно із правом на захист персональних даних та конфіденційність спілкування. Своєю чергою, Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [13] визначає правові й організаційні основи захисту національного кіберпростору, регулює права і свободи

громадян у сфері кібербезпеки та передбачає взаємодію держави й приватного сектору у протидії кіберзагрозам.

Окремо слід згадати Закон «Про доступ до публічної інформації» [14], який гарантує кожному право на отримання інформації від органів влади, у тому числі в електронному форматі. Важливу роль у сфері захисту цифрових прав відіграють також положення Кримінального кодексу України [15], де ст. 361–363 встановлюють відповідальність за несанкціоноване втручання у роботу комп'ютерних систем, доступ до інформації чи поширення шкідливого програмного забезпечення. Нарешті, Цивільний кодекс України [16], зокрема статті 270, 271, 307 і 308, закріплює право на особисту недоторканність, захист приватного життя та контроль за використанням зображення й інформації про особу. У сукупності ці акти створюють цілісну основу для правового захисту цифрових прав в Україні, водночас забезпечуючи поступову гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, такими як GDPR, директиви щодо електронних комунікацій та регулювання у сфері кібербезпеки.

Разом із тим сучасні дослідники наголошують [17], що відсутність належного правового врегулювання окремих аспектів цифрових прав і механізмів їх захисту актуалізувала потребу розглядати їх як рівнозначні традиційним правам людини. Це особливо відчутно під час воєнного стану, коли обмеження торкаються не лише класичних прав, а й нових – цифрових. Йдеться про випадки блокування соціальних мереж і платформ, зниження якості інтернет-зв'язку, цензуру контенту, незаконне збирання даних, кібератаки на інформаційну інфраструктуру чи переслідування за висловлювання онлайн.

У контексті вищезазначеного, вважаємо за необхідне наголосити, що сучасна модель захисту цифрових прав в Україні має як сильні, так і слабкі сторони.

До сильних сторін варто віднести, по-перше, наявність конституційних гарантій: базові цифрові права – право на приватність, свободу вираження поглядів, доступ до інформації – закріплені у ст. 31–34 Конституції України, що забезпечує їм найвищий рівень правового захисту. По-друге, системність законодавчого регулювання, яка підкріплена низкою спеціальних законів, що комплексно охоплюють сферу цифрових відносин. По-третє, важливою перевагою є євроінтеграційний вектор, адже українське право орієнтується на поступове наближення до стандартів ЄС, зокрема до GDPR у сфері захисту персональних даних. По-четверте, значення має наявність механізмів юридичної відповідальності: положення Кримінального кодексу передбачають санкції за кіберзлочини, що підвищує рівень реального захисту цифрових прав. Нарешті, до сильних сторін слід віднести розвиток цифрової інфраструктури, зокрема функціонування порталу «Дія» та системи електронного врядування, які демонструють прагнення України інтегрувати європейські практики управління.

Водночас слабкі сторони залишаються значним викликом. Передусім це формальний характер імплементації норм: чимало положень існують на папері, проте їх ефективне застосування на практиці є недостатнім. Другою проблемою є залежність контролюючих інституцій у сфері захисту персональних даних і кібербезпеки від політичної кон'юнктури, що знижує їхню незалежність. Також вагомим бар'єром виступає низький рівень правової культури населення, коли більшість громадян не обізнані щодо своїх цифрових прав та механізмів їхнього захисту. Своєю чергою, технічні ресурси державних і приватних структур у сфері кіберзахисту ще не досягають європейських стандартів, що створює додаткові вразливості. Нарешті, умови воєнного стану породжують особливий виклик: з одного боку, обмеження цифрових прав може бути необхідним для захисту національної безпеки, а з іншого – виникає ризик їх надмірного обмеження, що становить загрозу демократичним цінностям.

Тому, нинішня система захисту цифрових прав в Україні водночас демонструє позитивні тенденції євроінтеграції та модернізації, але потребує посилення практичної реалізації законодавчих норм, підвищення незалежності інституцій, формування правової культури та збалансованого підходу в умовах кризових викликів.

Висновки. Отже, права людини, зокрема цифрові, є фундаментом правової держави та визначають межі діяльності влади. У сучасних умовах найбільш продуктивним для України є поєднання легістського підходу, що гарантує юридичний захист, та етичного, який формує гуманістичну основу правової культури.

Розвиток концепції прав людини засвідчує еволюцію від громадянських і політичних прав до економічних, соціальних, культурних та колективних. Сьогодні актуалізується четверте покоління – цифрові права, які забезпечують гідність, свободу й безпеку людини у віртуальному просторі.

В Україні створена нормативна база їх захисту (Конституція, закони про інформацію, захист персональних даних, електронні документи, комунікації, кібербезпеку, а також кримінальне й цивільне законодавство). Проте досвід воєнного стану показує їхню вразливість через обмеження доступу до Інтернету, цензуру чи кібератаки.

Сильними сторонами є конституційні гарантії, системність законодавства, євроінтеграційний курс, механізми юридичної відповідальності та розвиток цифрової інфраструктури. Серед слабких – формалізм у правозастосуванні, залежність інституцій, низька правова культура громадян та недостатній рівень кіберзахисту.

Тому, цифрові права є показником рівня демократичності держави та її здатності реагувати на виклики цифрової доби. Для України пріоритетом є не лише вдосконалення правової бази, а й забезпечення реальної дії цифрових прав, підвищення правової культури та формування збалансованої моделі поєднання свободи й безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 464 с.
3. Цебенко С. Б. Поняття прав людини: підходи до розуміння. DOI: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/162/149>.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. / О. Ф. Скакун; пер. з рос. Х.: Консум, 2001. 656 с.
5. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми *Право України*. 2010. № 2. С. 101-107.
6. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58-61.
7. Гололобова Є., Міна А. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини. DOI: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/>.
8. Про інформацію : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
9. Про захист персональних даних : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
10. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст.275. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
11. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.400. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
12. Про електронні комунікації : Закон України. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
13. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
14. Про доступ до публічної інформації : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
15. Кримінальний кодекс України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
16. Цивільний кодекс України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
17. Бочковой В.А., Бааджи Н.А. Обмеження цифрових прав людини в умовах сучасних правових викликів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 84/4. 2024С. 228-233. DOI: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/33-3.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025